

Folkbildningen och lokalsamhället

En kunskapsöversikt om folkbildningens betydelse för lokal och regional
utveckling

Peter Möller

Folkbildningen och lokalsamhället

En kunskapsöversikt om folkbildningens betydelse för lokal och regional
utveckling

Peter Möller

Arbetsrapport från Dalarnas forskningsråd
© Dalarnas forskningsråd och författaren 2004
ISBN 91 88791 36 X

Dalarnas Forskningsråd
Box 743
791 29 Falun
Tel: 023 – 70 91 00
E-post: info@dfr.se

Inledning	5
Syfte	6
Tillvägagångssätt	7
Disposition	8
Det nationella perspektivet	9
Infrastruktur	9
Individuellt välbefinnande	14
Kunskapstillskott	17
Folkbildning i Dalarna	19
Infrastruktur	19
Individuellt välbefinnande	22
Kunskapstillskott	23
Folkhögskolor som attraktionskraft	23
Sammanfattande diskussion	24
Folkbildningens oförmåga att påvisa sina kvaliteter	25
Framtida studier	25
Referenser	27

Inledning

Folkrörelserådet inom Landstinget Dalarna har gett Dalarnas Forskningsråd i uppdrag att göra en kunskapsöversikt om forskning som berör folkbildningens betydelse för lokal och regional utveckling. Projektet har löpt över ungefär en månads tid och projektets inriktning har under arbetet diskuterats och justerats i dialog med Folkrörelserådet. För att kunna göra en kunskapsöversikt om forskning som berör folkbildningens betydelse för lokal och regional utveckling fordras att begreppen folkbildning samt lokal och regional utveckling konkretiseras, eller om man så vill, definieras.

Folkbildning

Begreppet folkbildning har ingen entydig definition i litteraturen. I rapporten *Medborgarbildning i lokalsamhället* identifieras studieförbunden, folkhögskolorna, folkbiblioteken, museer och delar av Sveriges Radios programverksamhet som folkbildande verksamheter.¹ I *Folkbildning – från jämlikhet till frihet?* menar författaren att begreppet är svårfångat men identifierar ändå folkbildningens praktiker idag som studiecirklar och folkhögskolekurser.² I *Förordning av statsbidrag till folkbildningen* avgränsar staten det ekonomiska stödet till "...folkhögskolor, studieförbund och studerandeorganisationer inom folkhögskolan".³ Att definiera studieförbund och folkhögskolor som folkbildning må vara en snäv definition. Men de är de mest synliga utövarna av folkbildning idag och är de utövare som erhåller ekonomiskt stöd till folkbildning från staten. Därför är det den definition som används i denna studie.

Lokal och regional utveckling

Regeringens regionala utvecklingspolitik grundar sig på propositionen *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet* från 2001. I denna anges att regeringens mål för den regionala utvecklingspolitiken är "väl fungerande och hållbara lokala arbetsmarknadsregioner med en god servicenivå i alla delar av landet".⁴ För att åstadkomma detta mål föreslås åtgärder inom fem områden; starkare regioner och kommuner, ökad kunskap och kompetens, stärkt företagsamhet och

¹ Niklasson (2002), sid 16

² Sundgren (1999), sid 281

³ SFS 1991:977

⁴ Prop. 2001/02:4, sid 101

ett utvecklat entreprenörskap, *lokal utveckling* och attraktivare livsmiljöer samt en god servicenivå i hela landet.⁵ Lokal utveckling är alltså en åtgärd för att uppnå målet med den regionala utvecklingspolitiken. Avsnittet om lokal utveckling och attraktiva livsmiljöer inleds med att ”*allt utvecklingsarbete tar sin utgångspunkt i människans kreativitet och vilja till förändring*”. Man framhåller vikten av att lokala utvecklingsgrupper, ideella organisationer samt kooperativ deltar i lokalt och regionalt utvecklingsarbete. Ett aktivt lokalt utvecklingsarbete bidrar till en attraktiv livsmiljö vilket är viktig faktor vid människors val av bostadsort. Engagerade medborgare utgör således förutsättningar för lokal utveckling.⁶

I Dalarnas tillväxtprogram för 2004-2007 finns ett avsnitt om livsmiljö och lokal utveckling. I detta avsnitt identifieras medborgarna som den starkaste kraften för lokal utveckling. Ett lokalt engagemang är en förutsättning för regional utveckling där föreningsliv och folkbildning ses som viktiga delar. Det lokala engagemanget antas bidra till en god boendemiljö och i förlängningen också till en positiv entreprenörsanda.⁷

Tyngdpunkten i såväl regeringens som Region Dalarnas definitioner av lokal utveckling ligger med andra ord på att engagemanget ska initieras lokalt och inte från statlig eller överstatlig nivå.

Begreppet utveckling berörs egentligen inte närmare. I Nationalencyklopedin jämförs begreppet med förändring men med tillägget att utveckling i regel förutsätter ett ändamål. Vidare antas ofta att utvecklingen sker från ett lägre till ett högre och därmed också bättre tillstånd. I och med detta involveras värderingar i resonemanget.⁸ Kärnan i begreppet utveckling är således förändring. Genom att värdera huruvida denna förändring leder till något önskvärt eller inte, och det är här värderingarna kommer in, kan vi avgöra om det är utveckling. I denna studie kommer således lokal/regional utveckling att definieras som en positiv förändring initierad på lokal nivå.

Syfte

Syftet med studien är att redovisa och diskutera forskning om hur studieförbund och folkhögskolor kan bidra eller har bidragit till lokal och regional utveckling. Tyngdpunkten kommer att ligga på effekter för lokalsamhället utifrån regeringens och Region Dalarnas resonemang kring lokal och regional utveckling.

⁵ Prop. 2001/02:4, sid 120

⁶ Prop. 2001/02:4, sid 188ff.

⁷ Regionalt tillväxtprogram för Dalarna 2004 – 2007, sid 26

⁸ Nationalencyklopedin Band 16, sid 159

Tillvägagångssätt

Startpunkten för sökandet efter forskning om folkbildning och det lokala samhället har varit statens senaste utvärdering av folkbildningen, som i folk(bildnings)mun går under benämningen SUFO2. Den överlämnades till regeringen i mars 2004 och utgörs av ett slutbetänkande samt fem delbetänkanden.⁹ Slutbetänkandets referenslista har gett många bra tips på litteratur i ämnet. Med hjälp av Ann-Marie Laginder på Mimer i Linköping¹⁰, har en förfrågan om relevant forskning till ett elektroniskt nätverk av folkbildningsforskare skickats ut, där flera svar inkommit. Därutöver har företrädare för Folkbildningsrådet, Folkbildningsförbundet samt Föreningen för folkbildningsforskning konsulterats. Folkrorelserådet vid Landstinget Dalarna samt Thomas Tydén på Dalarnas Forskningsråd har bistått med kontaktpersoner verksamma inom folkbildningen i Dalarna. Dessa har i sin tur tipsat om såväl utvärderingar och rapporter som andra kanaler till kunskap i ämnet.

I *Förordning om statsbidrag till folkbildningen (1991:977)* anges folkbildningens mål som att främja människors möjlighet att påverka sin livssituation, skapa engagemang för samhällsutvecklingen, stärka och utveckla demokratin samt bredda kulturintresset och öka deltagandet i kulturlivet. Vidare anges att verksamheten ska utjämna utbildningsklyftor och höja utbildningsnivån i samhället. Folkbildningen ska särskilt inrikta sig på utbildningsmässigt, socialt och kulturellt missgynnade personer, där målgrupperna funktionshindrade, arbetslösa samt personer med utländsk bakgrund anges.¹¹ Existerande forskning om folkbildningens effekter på deltagare och omgivande samhälle tar oftast sin utgångspunkt ur dessa mål. Detta innebär att det finns forskning om folkbildningen och demokratin, folkbildning och kulturen samt hur folkbildningen når de målgrupper som staten prioriterat. Dock finns väldigt lite forskning som tar sin utgångspunkt i lokalsamhället. Då syftet med denna studie inte tar sin utgångspunkt ur statens direktiv utan folkbildningens betydelse för lokal/regional utveckling har tre områden identifierats där folkbildningen kan bidra till lokalsamhället. Dessa tre områden är *infrastruktur*, *individuellt välbefinnande* samt *kunskapsstillskott* och ligger till grund för sökandet efter forskning om folkbildningens betydelse för lokalsamhället.

⁹ Folkbildningens särart? (SOU 2003:94), Folkbildning och integration (SOU 2003:108), Deltagares upplevelse av folkbildning (SOU 2003:112), Fyra rapporter om folkbildning (SOU 2003:125) samt Folkbildning och lärande med IKT-stöd (SOU 2004:8).

¹⁰ Mimer är ett nationellt program för folkbildningsforskning lokaliserat vid Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.

¹¹ Förordning om statsbidrag till folkbildningen (1991:977)

Disposition

Kunskapsöversikten är uppdelad i två delar; en nationell och en lokal för Dalarna. Skälet till denna uppdelning är att nivån på den forskning som finns tillgänglig skiljer sig mellan det nationella och det lokala planet. I den första delen, som har ett nationellt fokus, är den vetenskapliga nivån på forskningen högre då den till stor del består av de statliga utvärderingar som genomförts vid två tillfällen. I dessa utvärderingar har forskare knutna till olika universitet anlåtats för att utföra delstudier. På det lokala planet har de flesta utvärderingar och rapporter som finns tillgängliga, genomförts av folkhögskolor eller studieförbund och då inte med ett akademiskt, utan mer pragmatiskt, perspektiv.

Det nationella perspektivet

I detta avsnitt redovisas forskning som berör folkbildningen utifrån de tre perspektiv som angavs i metodavsnittet. De två statliga utvärderingar av folkbildningen som genomförts utgör en grund i detta avsnitt men har kompletterats med andra rapporter och utvärderingar.

Infrastruktur

Folkbildningens infrastruktur består av en fysisk del och en mänsklig del. Den fysiska infrastrukturen består av byggnader, inredning, datorer etc. och den mänskliga av de människor som arbetar inom folkbildningen. Dessa människor besitter kompetens och har i många fall ett väl utvecklat kontaktnät i det lokala samhället. I denna studie ligger tyngdpunkten på den mänskliga infrastrukturen inom folkbildningen.

En infrastruktur för att nå medborgarna

Folkbildningens infrastruktur och dess potential för det lokala samhället är givetvis avhängigt vilka grupper som folkbildningen når och inte når ut till. I SUFO 96 visade en intervjustudie att 75 procent av befolkningen i Sverige någon gång deltagit i en studiecirkel. Utav dessa deltog 10 procent regelbundet i studiecirkel och för 5 procent av befolkningen dominerade studiecirkeldeltagandet fritiden.¹² Dock föreligger vissa skillnader mellan olika åldersgrupper avseende studiecirkeldeltagandet. Den åldersgrupp som ofta identifieras som underrepresenterad inom studiecirkel är unga tjejer samt hela gruppen 25-40 år.¹³ Kunskapen hos ungdomar om studieförbundens verksamhet har visat sig vara begränsad. Enligt en enkätundersökning som genomfördes i utredningen *Vem får vara med?* sade sig endast 42 procent mellan 18-30 år känna till studieförbundens verksamhet.¹⁴ Ett skäl till att unga människor inte attraheras av folkbildningen kan vara den dåliga representationen av unga på beslutande poster. Styrelserna i de tio studieförbunden - centralt, regionalt och lokalt - domineras av män i åldern 45-64 år, med slagsida åt de i pensionsåldern snarare än de i medelåldern.¹⁵

¹² SOU 2004:30, sid 190

¹³ SOU 2004:51, sid 49ff.

¹⁴ SOU 2004:51, sid 59

¹⁵ SOU 2004:51, sid 49ff.

Folkhögskolorna lyckas, till skillnad från studieförbunden, attrahera såväl unga som kvinnor. Över hälften av eleverna på folkhögskolor är kvinnor och runt hälften är 18-24 år. Folkhögskolorna har en bra representation av elever med invandrabakgrund, vilket särskilt gäller de 20 nya folkhögskolor, många gånger lokaliserade i större tätorter, som tillkommit sedan 1991.¹⁶

Det tycks också som om nyrekryteringen till studiecirkel kunde vara bättre. I folkbildningsrådets rapport *Studiecirkeldeltagare 2000?* framgår att 40 procent av deltagarna i studiecirkel genomför dessa inom ramen för eget föreningsarbete. Cirka 75 procent av deltagarna i nystartade studiecirkel består av personer som känner varandra och brukar studera tillsammans. Endast 30 procent av alla cirkeldeltagare rekryteras via annonser eller studieprogram.¹⁷

Folkbildning som infrastruktur för lokal kultur

Folkbildningen står tillsammans med folkbiblioteken ensamma för den statligt stödda kulturverksamheten i över 250 svenska kommuner. I flera statliga betänkanden och propositioner betonas folkbildningens betydelse för amatörkulturen. Folkbildningen har kunnat tillgodose tillgång till utbud av kultur samt möjligheter till egna kulturella uttryck, vilket gäller i princip alla grupper i samhället. I studien *Skapande mångfald* har författarna identifierat flera grupper som utan studieförbundens verksamhet troligtvis aldrig skulle komma i kontakt med kulturen. Det gäller exempelvis utvecklingsstörda, psykiskt sjuka, pensionärer och människor som inte tidigare varit i kontakt med kultur.¹⁸ En viktig del av den lokala kulturen är de kulturprogram som genomförs inom studieförbundens verksamhet. Ett av syftena med kulturprogrammen är att skapa utrymme för kultur vid sidan av den kommersiella kulturen. En studieorganisatör menar att kulturprogrammen¹⁹

”behövs i de alltmer upptrissade artist- och musikerkostnaderna. Managerna är hänsynslösa och artisterna kräver ofantliga gager och förmåner vilket dödar all verksamhet i det ’lilla och nära’.

Kultur är mycket mer än stora dyra galor, låt oss fortsättningsvis få visa det.”²⁰

I studien diskuteras huruvida folkhögskolorna kan fungera som kulturcentrum i lokalsamhället, men det tycks inte finnas något entydigt svar. I vissa kommuner ser de bofasta eleverna som ”konstiga” och skolan som ”flumträsk” medan andra folkhögskolor har lyckats upprätta goda förbindelser med lokalsamhället.²¹

¹⁶ SOU 2004:30, sid 194f.

¹⁷ Svensson (2000), sid 48

¹⁸ Ekman & Andersson (2000), sid 128

¹⁹ Ekman & Andersson (2000), sid 74

²⁰ Ekman & Andersson (2000), sid 74

²¹ Ekman & Andersson (2000), sid 127

Mångfald inom utbildningsväsendet

Inom vuxenutbildningen finns högskolor och universitet för högre studier samt komvux eller motsvarande för de som inte uppnått högskolekompetens. Men i folkhögskolan har, till skillnad från traditionell utbildning, elevernas erfarenheter och behov betydelse i utformningen av kurserna. Studietakten är anpassad efter elevens behov och lärarna har en mjukare framtoning gentemot eleverna.²² Enligt en studie av Nizler m.fl. upplever elever på folkhögskolor ofta att de fått ett stärkt självförtroende för att de har känt att de duger under kursens gång. De vågar tala i grupp i större utsträckning än tidigare och upplever att de tar större hänsyn till andra. Det tycks finnas en särskild folkhögskoleanda där man lär känna och bryr sig om varandra.²³

I utredningen *Det här borde alla få pröva!* berättar en tidigare elev om den ångest hon kände inför studier men att hon lät sig övertalas till att ändå börja på en utbildning på en folkhögskola. Att hon lät sig övertalas var hon senare tacksam för då hennes rädsla för studier bearbetades och hennes självförtroende växte under denna studietid. Detta fick till följd att hon vågade söka in på en undersköterskeutbildning, en utbildning som hon sedermera hoppade av då hennes privatliv blev trassligt. Att hennes folkhögskolestudier blev så lyckade beror till stor del på att hon delade sina negativa erfarenheter av grundskolan med flera studiekamrater, varför hon inte var avvikande. Hon blev accepterad av såväl lärare som studiekamrater som en likvärdig individ. Idag anser hon sig ha möjligheter inom både utbildningsväsendet och yrkeslivet.²⁴

Folkhögskolor finns som en möjlig studieväg för människor som har svårt för mer traditionella utbildningar eller människor som kan uppfattas som svaga. Dessa grupper är dock inte de enda som söker sig till folkbildningen och i och med att det finns en blandning av människor uppstår ett samspel där de starkare grupperna kan ta en ansvarsroll och stötta de svagare grupperna.²⁵

Folkbildningen som mötesplats

Skälen till att människor deltar i folkbildningen är olika, men ett återkommande skäl är studiecirkeln eller folkhögskolan som mötesplats. Fördelen med att träffa människor i detta sammanhang är att de delar samma intresse. Utredningen *Vem får vara med?* identifierar en stor potential i folkbildningen som *”arenor där människor kan samlas, växa genom samtal och utveckling, lära sig nya saker och utvecklas efter sina egna behov och önskemål”*. Utredarna anser

²² SOU 2003:112, sid 16 samt intervjuer med Björn Ericson, Kjell Englund och Lars Lagnefeldt.

²³ SOU 1996:74, sid 47

²⁴ SOU 2003:112, sid 48ff.

²⁵ SOU 2004:30, sid 219

att behovet av dylika arenor är minst lika stort idag som någonsin tidigare.²⁶ I Demokratirådets rapport från 1995 problematiseras den svenska demokratin men studiecirkelar framhålls som framgångsrika i skapandet av mötesplatser. Dessa mötesplatser ger medborgare från olika samhällsklasser möjligheter att mötas vilket bidrar till den demokratiska dialogen.²⁷

En del av SUFO 96 var studien *Kunskapssyn och samhällsnytta i hantverkscirklar och hantverksutövande* där Yvonne Anderson och Louise Waldén undersöker kunskapssynen i och samhällsnyttan med hantverkscirklar. Cirklarna fungerar som en arena för människor med liknande intressen att mötas²⁸ och fyller därmed en social funktion. De jämför med hur kaféer och pubar i andra länder fungerar som mötesplatser mellan det privata och det offentliga. Det sammanhållande är studiecirkeln innehåll, ett intresse samtliga deltagare delar. Den reglerade samvaron, i tid och rum, ger deltagarna kontinuitet samtidigt som det ger ett visst avstånd. Mellan studiecirkelarna träffas man sällan eller aldrig. Ett viktigt bidrag till samhället är att studiecirkelarna motverkar ensamhet och isolering.²⁹

Det lokala samhället och folkbildningens infrastruktur

Några aktörer har insett potentialen i folkbildningens infrastruktur och initierat samarbeten med studieförbund för att uppnå en bättre dialog mellan politiker och medborgare. Några exempel på detta kommer att redovisas nedan.

Landstinget i Sörmland har sedan mitten av 1990-talet gjort flera demokratiseringar för att hitta en dialog mellan medborgarna och de förtroendevalda landstingspolitikerna. Bland annat har man genomfört Äldre-, Ungdoms- och Handikappning där dessa olika grupper fått möjlighet att möta kommun- och landstingspolitiker. I samarbete med Länsbildningsförbundet Sörmland³⁰ startades 1998 projektet "Vårdens svåra val" vilket genomfördes i 98 studiecirkelar där vårdens prioriteringar var huvudfokus. Syftet var dels att kunna erbjuda en bättre vård och dels att öka medborgarnas möjligheter till inflytande i landstingets verksamhet.³¹

Ett studiematerial från Västerbottens läns landsting omarbetades för att passa sörmländska förhållanden och fungerade som underlag för diskussion i de olika studiecirkelarna. Med materialet följde också en lista med namn och telefonnummer till politiker, tjänstemän och vårdpersonal som

²⁶ SOU 2004:51, sid 39f.

²⁷ Rothstein m.fl. (1995), sid 58

²⁸ SOU 1996:122, sid 184.

²⁹ SOU 1996:122, sid 199f.

³⁰ Länsbildningsförbundet Sörmland är en samorganisation för bl.a. samtliga studieförbund i Sörmland. Det är Länsbildningsförbundet Sörmland som fördelar landstingsbidragen till de olika studieförbunden i länet.

³¹ Alsın & Andersson (2002), sid 7 och 17

erbjud sin medverkan. Deltagarna hade också möjlighet att fylla i ett speciellt dialogblad som sedan kunde skickas in till landstingsfullmäktige.³²

Knappt hälften av studiecirkelarna arrangerades av pensionärsföreningar, men någon kartläggning av deltagarna har inte genomförts. Dock uttryckte deltagarna själva att de saknade ungdomar.³³ I en utvärdering som genomfördes 2002 konstaterades att deltagarna överlag var positiva till studiecirkelarnas genomförande. De har känt sig fria att uttrycka sina åsikter samtidigt som de fått ta del av andras tankar och erfarenheter. De dialogblad som deltagarna hade möjlighet att fylla i hade stor betydelse i flera studiecirkel. Dialogbladen bidrog till att *”deltagarna ansträngde sig för att tänka, prata och komma med egna funderingar om de frågor som diskuterades”*. Dock saknades det en återkoppling för landstingsföreträdarnas reaktioner på dialogbladen, något som upplevdes som en brist av deltagarna.³⁴

Ett annat exempel är Västmanlands landsting där det sedan flera år tillbaka diskuterats hur man ska kunna skapa dialog mellan medborgare och landstingspolitiker samt skapa diskussion kring folkhälsofrågor bland medborgarna. Under oktober 2001 initierades projektet *”Det goda livet”* i samarbete mellan Landstinget i Västmanland och Länsbildningsförbundet i samma län. Projektet skulle pågå i tre år. I projektet satte man upp tre mål; att utöka dialogen mellan politiker och medborgare, att *”få igång en bredare förebyggande och hälsobefrämjande verksamhet”* och att få till stånd en diskussion kring sjukvården och framtida prioriteringar. Ett kvantitativt mål om 1000 studiecirkeldeltagare per år sattes också upp. Studiematerial köptes in från Sörmland och anpassades efter Västmanlands förutsättningar. Liksom i Sörmland fanns möjligheten för deltagarna att framföra synpunkter till landstingspolitiker via så kallade dialogblad.³⁵

Utvärderingen utfördes av en utomstående konsult och slutfördes i maj 2003, något innan projektet avslutades.³⁶ I utvärderingen av projektet görs en mycket positiv bedömning av dess resultat. Det kvantitativa målet om 1000 deltagare per år överskreds med råge. Efter åtta månaders verksamhet hade 1514 personer, varav 73 procent kvinnor, deltagit i 195 studiecirkel.³⁷ I princip samtliga deltagare var nöjda eller mycket nöjda med studiecirkelarna i helhet. Enligt utvärderingen var det anmärkningsvärt många som också förändrade vanor som påverkade hälsan (såsom mat, motion, rökning). Dock medges osäkerheten i om dessa effekter håller i sig på lång sikt och detta ska kanske särskilt sättas i ljuset av att projektet inte får någon fortsättning. Även cirkelledarna var

³² Alsin & Andersson (2002), sid 8-9

³³ Alsin & Andersson (2002), sid 18-20

³⁴ Alsin & Andersson (2002), sid 32

³⁵ Edlund (2003), sid 1

³⁶ Edlund (2003), sid 2

³⁷ Edlund (2003), sid 20

övervägande positiva där 85 procent skulle vara beredda att åter anta rollen som cirkelledare om projektet skulle få en fortsättning.³⁸

I projektet utlovades att landstinget skulle bistå med resurspersoner (läkare, sjukgymnaster, massörer) i studiecirkelarna, efter önskemål från deltagarna. Detta löfte kunde inte infrias från landstingets sida.³⁹ De synpunkter som framfördes via dialogbladen har sammanställts i utvärderingen men inte beaktats av landstingspolitikerna. Det saknades med andra ord resurser för att tillvarata synpunkterna och framförallt att ge deltagarna en återkoppling om politikernas reaktion på deras synpunkter.⁴⁰

I Strängnäs genomfördes inom ramen för projektet *Folkbildning som lokal utvecklingskraft* flera studiecirkel kring ett planförslag för en ny stadsdel. Innan projektet initierades hade planförslaget ställts ut på sedvanligt sätt utan att det hade rönt något större intresse. Genom samarbetet med studieförbunden diskuterades planförslaget i fjorton redan existerande studiecirkel utifrån ett material från stadsbyggnadskontoret. Vid studiecirkelarnas slut sammanfattades synpunkterna och vidarebefordrades till stadsarkitekten. Dessa publicerades senare i en tidningsartikel och ledde till flera förändringar i den ursprungliga planen.⁴¹

Individuellt välbefinnande

I folkbildningsförbundets rapport *Hälsa i cirkel* framhålls studieförbundens betydelse för folkhälsan där paralleller dras mellan regeringens elva folkhälsomål och folkbildningens mål. Då tyngdpunkten inom folkhälsoarbetet har förflyttats från sjukdomsfaktorer till så kallade friskfaktorer har arbetet för en god folkhälsa därmed kommit att inriktats på åtgärder eller aktiviteter för att upprätthålla en god hälsa istället för att bota sjukdomar. I rapporten konstateras att även om medellivslängden ökat senaste åren så har sjukskrivningarna gjort detsamma.⁴²

Sociologen Aaron Antonovsky har forskat kring ursprunget till hälsa och välbefinnande och lanserat begreppet KASAM. Det står för Känsla Av SAMmanhang och består av tre komponenter; begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Begriplighet innebär att man förstår orsaker och konsekvenser av det som sker, hanterbarhet handlar om att man upplever att man har resurser för att

³⁸ Edlund (2003), sid 20-21

³⁹ Edlund (2003), sid 19

⁴⁰ Edlund (2003), sid 20

⁴¹ Folkbildning som lokal utvecklingskraft, sid 16

⁴² Hälsa i cirkel, sid 6-8

möta krav från omgivningen och meningsfullhet, den starkaste drivkraften, innebär att man känner att man ser händelser i livet som utmaningar i stället för bördor, att man är delaktig.⁴³

I rapporten *Hälsa i cirkel* görs en tydlig koppling mellan KASAM och studieförbunden. Inte bara studiecirkel som direkt handlar om kostvanor och friskvård är hälsobefrämjande utan ”varje studiecirkel och kulturarrangemang är folkhälsoarbete utifrån att det skapar möten mellan människor, ger nya insikter och utvecklar individen och samhället”⁴⁴. Studiecirkel skapar de friskfaktorer som ingår i KASAM, dvs. begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet.⁴⁵

I studien *Kunskapssyn och samhällsnytta i hantverkscirkel och hantverksutövande* anses studiecirkel vara ”samhällsnyttiga”, antingen genom att erbjuda människor kunskap, bidra till ett kunskapsarv i samhället eller genom att den motverkar ensamhet och isolering. Studiecirkelna svarar mot ett behov som inte marknaden kan mätta på grund av att de inte kan generera tillräckligt med vinst. Resultatet av studiecirkelns bidrag till välbefinnandet är alltså att de håller nere kostnader som uppstår som en följd av att människor inte mår bra, exempelvis sjukpenning. Ett annat sätt som studiecirkelna kan vara ”samhällsnyttiga” på är att ta hand om arbetslösa och ge dem en mening i tillvaron samt att tillvarata eventuell kompetens som de besitter men som inte är efterfrågad på arbetsmarknaden.⁴⁶ Oavsett innehåll tycks det som om studiecirkelna genererar välbefinnande hos deltagarna. Några finner välbefinnandet i den sociala gemenskapen medan andra finner den i tillägnet av kunskap.⁴⁷

I studien *Skapande mångfald* identifieras de kulturinriktade linjerna och studiecirkelna inom det estetiska området ha stor betydelse för det individuella välbefinnandet. Särskilt gäller detta för människor och grupper som har en svår tillvaro, exempelvis arbetslösa, utvecklingsstörda, psykiskt sjuka och människor som drabbats av stor sorg. Dessa har i olika kurser eller cirkel kunnat bearbeta sina problem, finna glädje eller komma ur sin passivitet.⁴⁸

Studiecirkel som folkhälsoverktyg – ett exempel från Stockholms läns landsting

Under 1998 startade ett samverkansprojekt benämnt ”Bättre folkhälsa genom samarbete”. Bakgrunden till samverkansprojektet var att Stockholms läns landsting identifierat ensamma och isolerade människor som en riskgrupp för försämrad hälsa. Studieförbunden antogs nå denna grupp

⁴³ Hälsa i cirkel, sid 10

⁴⁴ Hälsa i cirkel, sid 17

⁴⁵ Hälsa i cirkel, sid 17-18

⁴⁶ SOU 1996:122, sid 199f.

⁴⁷ SOU 1996:122, sid 197f.

⁴⁸ Ekman & Andersson (2000), sid 82

och därför inleddes ett samarbete med Stockholms läns bildningsförbund (SLB).⁴⁹ Målen med projektet var att öka deltagarnas självförtroende och öka deras sociala kontakter genom att erbjuda dem gemenskap, hälsoinformation samt möjlighet att delta i olika aktiviteter. Man hoppades också få igång ett lokalt samarbete i folkhälsofrågor genom att skapa mötesplatser för de olika aktörerna inom folkhälsoområdet.⁵⁰

Projektet utgjordes av 20 studiecirkelar där aktiviteterna som erbjöds var många, däribland astrologi, meditation, matlagning och promenader.⁵¹ En utvärdering visade att målgrupperna nåddes i projektet, men att de i flera fall ändrats under projektiden. När deltagare utanför målgruppen anmält sig till en studiecirkel har man utvidgat målgruppen, exempelvis från enbart invandrare till både invandrare och svenskar, från mammor till både mammor och pappor etc. En viktig del av arbetet i projekten har varit uppsökande rekrytering av deltagare som skett genom dörrknackning, utdelning av flygblad samt annan marknadsföring.⁵²

Av deltagarna var en majoritet kvinnor och en stor del var långtidsarbetslösa, förtidspensionärer, långtidssjukskrivna eller på annat sätt arbetshandikappade. Att nå ensamma och isolerade var svårt och i vilken utsträckning detta lyckades har inte den utvärdering som genomförts kunna svara på. Huruvida målen uppnåtts är också svårt att svara på då målen inte var kvantitativa men projektledarna var huvudsakligen positiva till projekten och de effekter som dessa genererat. Dessa effekter var bland annat att deltagare knutit nya vänskapsband, vilket konkretiserats genom gemensamma middagar och biobesök, förändrade kost- och motionsvanor bland deltagarna samt i några fall även ett lindrande av depressioner och tankar om självmord.⁵³

Utvärderingen visade på att 55 procent av deltagarna till fullo instämmer i påståendet att de fått nya vänner och bekanta, genom aktiviteterna i projektet, och ytterligare en tredjedel anser att de delvis fått nya vänner och bekanta. Således ett mycket gott genomslag för målet att öka deltagarnas sociala kontakter. Målet att ge deltagarna hälsoinformation anses ha uppfyllts ganska bra. 85 procent av deltagarna i kostcirkelar har förändrat sina kostvanor helt eller delvis och lika många har blivit mer fysiskt aktiva. Vad det gäller förbättrat självförtroende uppger 38 procent av deltagarna att självförtroendet ökat och ytterligare en tredjedel instämmer delvis i att självförtroendet ökat. Drygt hälften anser att deras livskvalitet förbättrats och knappt 30 procent anser att livskvaliteten delvis har förbättrats. Slutligen uppger 83 procent av deltagarna att de vill fortsätta med aktiviteterna och drygt 90 procent kan tänka sig att rekommendera andra att delta. I gruppsamtal

⁴⁹ Sandlund, Eklund och Åsbring (2001), sid 1

⁵⁰ Sandlund, Eklund och Åsbring (2001), sid 5

⁵¹ Sandlund, Eklund och Åsbring (2001), sid 6-7

⁵² Sandlund, Eklund och Åsbring (2001), sid 10-11

⁵³ Sandlund, Eklund och Åsbring (2001), sid 12-14

med deltagare kom det fram att aktiviteterna för flera fyllde ett tomrum i deras vardagsliv, och att ”folk här har tid att bry sig”.⁵⁴

En svår fråga är hur man når ensamma och isolerade människor och framförallt vilka som ska definieras som detta. I projektet identifierades arbetslösa, handikappade, pensionärer, invandrare och ensamstående föräldrar som grupper i vilka det finns ensamma och isolerade människor. Således har flera projekt inriktats mot just dessa grupper. Utvärderarna anser att målgruppen är något vag och diffus men att cirkelarna har följt projektets riktlinjer. De uppmärksammar dock den stora kvinnodominansen och problematiserar den svaga inriktningen på män som målgrupp.⁵⁵

Efter att ha konstaterat att målen för samverkansprojektet har uppfyllts gör utvärderarna en samhällsekonomisk bedömning av insatserna. De slog ut den totala kostnaden på 10 miljoner kronor på antal deltagare och fick en årskostnad per deltagare på 2 333 kronor. Ett läkarbesök inom primärvården kostar cirka 700 kronor och utvärderarna menar att om man minskar ett läkarbesök per person och månad så har samverkansprojektet varit lönsamt.⁵⁶

Kunskapstillskott

De kunskaper som tillägnas i studiecirkel kompletteras många gånger av färdigheter som kan vara till nytta inom andra områden än det som berörs i studiecirkeln. Exempel på egenskaper som utvecklas inom hantverkscirkel är noggrannhet, tålmod, planering och koncentration.⁵⁷ Öhlund studerar i *Rockmusik som folkbildning* vilken kunskap ungdomar i olika rockcirkel tillägnar sig. Förutom kunskaper i att hantera ett musikinstrument, ljudteknik, administrativa färdigheter (såsom att sköta ett bands ekonomi, boka spelningar etc.) menar Öhlund att de också utvecklar sina färdigheter i att agera i en grupp där gemensamma normer och regler gäller. Därutöver utvecklar ungdomarna sina färdigheter i att relatera till andra individer.⁵⁸ Att arbeta i grupp och lösa problem gemensamt är en färdighet som även författarna i *Skapandets mångfald* kunnat se att folkhögskoledeltagare utvecklat.⁵⁹

⁵⁴ Sandlund, Eklund och Åsbring (2001), sid 22-25

⁵⁵ Sandlund, Eklund och Åsbring (2001), sid 26-27

⁵⁶ Sandlund, Eklund och Åsbring (2001), sid 29

⁵⁷ Ekman & Andersson (2000), sid 51

⁵⁸ SOU 1996:154, sid 224

⁵⁹ Ekman & Andersson (2000), sid 49

Folkbildningen och demokratin

I *Folkbildningens särart som fenomen och problem* resonerar Gunnar Sundgren kring folkbildningen och föreställningen om att den bidrar till demokratin. Han menar att detta ligger till grund både för de statliga målen för folkbildning och för forskning om folkbildningen. Det är också demokratimålet som framhålls starkast i den gällande folkbildningsförordningen. Folkbildningen anses kunna *”bidra till såväl en förändrad livssituation som en utveckling av samhälle, kultur och demokrati”* och detta genom att jämna ut skillnader i och höja utbildningsnivån, särskilt för människor med annan kulturbakgrund, arbetslösa och funktionshindrade. Sundgren menar att den forskning som finns om folkbildning och demokratin i stor utsträckning är utförd av aktörer som själva är eller har varit involverade i folkbildningen. De har varit delaktiga i att *”forma, utveckla och befästa”* synen på folkbildningen som demokratibefrämjande och att demokratibegreppet i sig inte problematiseras.⁶⁰ Sundgren menar att det inte finns någon forskning som kan styrka folkbildningens särart i dess bidrag till demokratin.⁶¹

⁶⁰ SOU 2003:94, sid 44-45

⁶¹ SOU 2003:94, sid 49

Folkbildning i Dalarna

Det finns mycket lite forskning om folkbildningens betydelse för lokal och regional utveckling i Dalarna. Därför kommer detta avsnitt att bli ett nedslag i – men ingen heltäckande kartläggning av - folkbildningens Dalarna utifrån de tre perspektiv som angetts i metodavsnittet. Avsnittet baseras på utvärderingsrapporter, uppgifter på Internet samt intervjuer med aktörer inom folkbildningen i Dalarna.

Den enskilt mest aktiva aktören att bedriva forskning om folkbildningens betydelse för lokal och regional utveckling är Dalarnas Folkbildningsförbund. De har genomfört en studie om den ideella sektorn i Dalarna samt en studie om folkbildningen i Dalarna. Den senare studien genomfördes under hösten 2004 och fokuserar på resursströmmarna mellan kommunerna i Dalarna och de olika organisationerna inom folkbildningen. Rapporternas styrka ligger i att visa på den ekonomiska uppväxlingen av de kommunala bidragen till folkbildningen, men folkbildningens effekter på det omgivande samhället togs inte upp i studien.

Infrastruktur

Folkbildningens infrastruktur i Dalarna utgörs, rent fysiskt, av de nio studieförbunden samt de sju folkhögskolorna. I de nio studieförbunden genomförs studiecirklar och annan gruppverksamhet för ungefär 100 000 deltagare. De arrangerar också kulturprogram med en publik på över 700 000 personer varje år. Vid folkhögskolorna genomförs kurser med över 17 000 deltagare varje år. Folkbildningen i Dalarna tillförs varje år statsbidrag på runt 100 miljoner kronor och sysselsätter fler än 500 personer.⁶² Deltagarantalet i studieförbundens verksamhet är i nivå med övriga riket.⁶³ Dessa siffror ger en fingervisning om den fysiska infrastrukturen i Dalarna men det finns också en mer kvalitativ bild.

En infrastruktur för att nå medborgarna

Flera folkhögskolor och studieförbund har uttalade mål att nå människor med låg utbildningsnivå och som normalt inte söker sig till utbildningsväsendet. Eftersom det finns väldigt lite material om

⁶² Folkbildning i Dalarna (2004), sid 5

⁶³ Information om studieförbunden i Dalarnas län

vilka människor som folkbildningen i Dalarna når och inte når, är det omöjligt att säga något om huruvida detta mål uppnås.

Folkbildning som infrastruktur för lokal kultur

I rapporten *Folkbildning i Dalarna* ges en överblick av folkbildningens verksamheter i Dalarna. Även om de flesta studieförbund och folkhögskolor i Dalarna driver någon form av kulturverksamhet är det några som profilerar sig inom kulturområdet. Brunnsviks folkhögskola har exempelvis en stor utställningsverksamhet. Malungs folkhögskola deltar i flera kulturarrangemang tillsammans med olika föreningar och institutioner i Västerdalarna. I princip alla kommuner i Dalarna har någon form av studiecirkelverksamhet där ungdomar kan spela och vidareutbilda sig inom musik. Flera musikfestivaler har arrangerats i länet, bl.a. Seasidefestivalen i Falun som gick av stapeln i maj 2004 med 22 lokala band och 3 500 besökare. I Mora växte Zornspelet fram som ett teaterprojekt på Mora folkhögskola. Numera sker produktionen i samarbete mellan föreningen Zornspelet och ABF. Ambitionen är att genomföra spelet vartannat år och ensemblen är i princip ny varje gång. Man arbetar i studiecirkel under 1,5-2 år där avslutningen är en sommarvecka med ett spel varje dag.⁶⁴

Mångfald inom utbildningsväsendet

I Skattungbyn utanför Orsa håller Mora folkhögskola sedan 1979 en kurs i Resursbevarande försörjning. Filialen fungerar som ett resursbevarande samhälle där deltagarna lär sig leva i harmoni med naturen. Deltagarna klarar sig med de redskap och den mat som man gjorde för flera generationer sedan, där odling och produktion av livsmedel ingår. Kursen ifrågasätter dagens livsstil och bygger på en enkel pedagogik där kunskap hämtas ur egna erfarenheter och praktiskt arbete.⁶⁵

Kursen pågår mellan januari och december och deltagarna utbildas i ett alternativt sätt att leva.⁶⁶ I utbildningen ingår djurskötsel, biodling, olika hantverk, alternativ energi etc. men också ”*kulturell verksamhet som ideologiska diskussioner, musik och dans samt arbete för att förmedla idéer och kunskaper till andra människor*”.⁶⁷ Enligt en sammanställning av Nils-Åke Sjösten bygger Skattungbykursen på en alternativ syn på omvärlden och lokal/regional utveckling. Denna skiljer sig, enligt Sjösten, från gängse uppfattning som går ut på att små och stora samhällen fungerar på samma sätt.⁶⁸

⁶⁴ Folkbildningen i Dalarna

⁶⁵ Folkbildningens insatser för hållbar utveckling (2003), sid 13

⁶⁶ <http://home.swipnet.se/~w-20331/flora1.htm>

⁶⁷ http://web.mora.fhsk.se/skattungbyn_resursbevarande.asp

⁶⁸ Sjösten (1999), sid 10

I Malung erbjuder folkhögskolan en möjlighet att utbilda/vidareutbilda sig lokalt. Sedan 5-6 år har folkhögskolan haft en filial i Dala-Järna som erbjuder hantverks- och allmän kurs, men då ”målgruppen är slut” kommer inte denna filial att finnas kvar. Malungs folkhögskola kommer att erbjuda en tre månaders kurs för människor som varit borta länge från arbetslivet. De har haft två sådana kurser tidigare och vid dessa tillfällen bestod deltagarna uteslutande av kvinnor från bygden där de flesta varit sjukskrivna länge. Kursen har inga medicinska inslag utan består av olika skapande moment (vävning, smide etc.), motion och kost där syftet är att stärka självförtroendet hos deltagarna. Den ska också vara en mötesplats och ett kontaktnät för människor som varit borta länge från arbetslivet. Det är vanligt att de sitter hemma ensamma och tror att deras situation är mer eller mindre unik. Genom kursen kommer deltagarna ut, får syssla med någonting som känns meningsfullt samt umgås med människor som är i samma situation som de själva.⁶⁹

Studieförbundet ABF erbjuder utbildning i grund- och gymnasieskolans kärnämnen – samhällskunskap, matematik, engelska och svenska - för människor som saknar gymnasiekompetens. ABF-skolan, som utbildningen kallas, genomförs en heldag i veckan och pågår i 23 veckor. Bland deltagarna märks ungdomar som haft det jobbigt i grundskolan men även äldre som saknar gymnasiebehörighet och där steget till studier känns långt. Efter en trög start har intresset för utbildningen - som erbjuds i Borlänge, Gagnef, Leksand och Rättvik – ökat via tidigare deltagare som berättat om sina positiva upplevelser för vänner och bekanta.⁷⁰

Folkbildningen som mötesplats

Malungs kommun har gjort en förfrågan om ett samarbete med Malungs folkhögskola kring en föredragsserie som då skulle kunna arrangeras i folkhögskolans lokaler. Dessa lämpar sig väl för en dylik verksamhet då det finns såväl aula som möjligheter att servera mat och dryck. Folkhögskolan samarbetar redan med det lokala föreningslivet och skapar mötesplatser, bl.a. i form av en föreningsmessa.⁷¹

Ett exempel på hur studieförbundens infrastruktur används är Torsång, som ligger utanför Borlänges tätort. Hembygdsföreningen är mycket aktiv och det pågår flera studiecirkel i bygden, bland annat en historiecirkel om Sveriges äldsta dokumenterade väg, Kåres väg. Längs med vägen har man satt upp ett fyrtiotal skyltar med kulturhistorisk information och sommartid ges guide cykelturer. Det pågår också diskussioner kring att erbjuda olika paket till turister, såsom

⁶⁹ Intervju med Lars Gejpel, 18 november 2004.

⁷⁰ Intervju med Annika Holmbom, 24 november 2004.

⁷¹ Intervju med Lars Gejpel, 18 november 2004.

kyrkbåtsrodd, ångbåtturer etc. Eventuellt kommer de att söka pengar till att bemanna en turistbyrå sommartid.⁷²

Det lokala samhället och folkbildningens infrastruktur

Inom Framsyn Dalarnas grupp för medborgarperspektivet⁷³ föreslås att 100 lokala möten om Dalarnas framtid ska hållas. Mötena är tänkta att fånga upp den kraft som finns ute i bygderna. För de medverkande i gruppen är Dalarnas bildningsförbund en självklar samarbetspartner då dessa möten ska genomföras. Dels har Dalarnas folkhögskolor och studieförbund goda kontaktnät ute i bygderna och dels kommer de moderatörer som är tänkta att hålla i dessa möten att utbildas genom folkbildningens försorg.⁷⁴

Folkbildningen och den sociala ekonomin

Dalarnas bildningsförbund har initierat ett projekt som heter *Idé- och utvecklingscentrum för den ideella sektorn i Dalarna*. Syftet är att dokumentera, utveckla och synliggöra den ideella sektorn i Dalarna. Förhoppningen är att centrumet kan bli navet i ett regionalt nätverk. Idé- och utvecklingscentrum är ett led i en rad initiativ från Dalarnas bildningsförbund om den ideella sektorn som bland annat har resulterat i forskningsrapporten *Den ideella kraften*. Då den ideella sektorn inte faller inom ramen för denna studie kommer inte rapportens resultat att redovisas särskilt. Det går dock att konstatera att det i Dalarna finns starka kopplingar mellan folkbildning och den ideella sektorn. De båda projektanställda inom Idécentrum är till vardags anställda på Fornby folkhögskola där centrumet är lokaliserat. En annan förgrundsfigur i skärningspunkten mellan folkbildningen och den sociala ekonomin/ideella sektorn i Dalarna är Kåre Olsson som tidigare varit anställd vid Mora folkhögskola.⁷⁵

Individuellt välbefinnande

Någon studie om folkbildningens effekter för individers välbefinnande finns inte specifikt för Dalarna, men flera aktörer inom folkbildningen i Dalarna vittnar om hur deras verksamhet har stärkt deltagares självkänsla och självförtroende. En överblick av studieförbundens och folkhögskolornas verksamhet ger också en bild av att individens välbefinnande är en viktig del av folkbildningen.

⁷² Intervju med Björn Ericson, 19 november 2004.

⁷³ Framsyn Dalarna är ett brett arbete där olika framtidsscenarier och handlingsvägar diskuteras. Deltagarna är indelade i tio olika grupper med olika perspektiv. Se mer på www.dalarna.se/framsyn.

⁷⁴ Intervju med Karin Perers, 25 november 2004.

⁷⁵ Intervju med Björn Ericson och Kjell Englund, 1 november 2004.

Fornby folkhögskola har en specialkurs för hjärnskadade där ett av syftena med kursen är att stärka självkänslan.⁷⁶ Kursen för människor som varit borta från arbetslivet en längre tid på Malungs folkhögskola och ABF-skolan är fler exempel på utbildningar med syftet att stärka människors självförtroende. Även folkbildning utan uttalat syfte att stärka människors självkänsla antas bidra till det individuella välbefinnandet och, i ett längre perspektiv, friskare människor. Men hur detta förhåller sig i Dalarna saknas djupare kunskap om.

Kunskapsstillskott

På Företagarnas folkhögskola har man en för Norden unik bokbindarutbildning, och flera utav de övriga utbildningarna har mycket gott renommé, bl.a. keramik- och metallutbildningarna. Rekryteringen till dessa utbildningar sker nationellt, i några fall till och med internationellt. Varje år är det några elever som stannar i länet. Dalarna tillförs på detta sätt kunskap genom de lärare som antingen kommer till eller kan stanna i länet för att de innehar en speciell kunskap.⁷⁷ Ett annat exempel på kunskap som tillförs länet är Malungs folkhögskola med sin folkmusikutbildning där rekryteringen sker nationellt. Kursen har cirka 65-70 deltagare per år varav någon eller några varje år stannar kvar i länet.⁷⁸ Fornby folkhögskola har fritidsledarutbildning, också med nationell rekrytering och där några elever varje år stannar kvar.⁷⁹

Folkhögskolor som attraktionskraft

Flera aktörer på folkhögskolor i Dalarna framhåller folkhögskolornas förmåga att attrahera elever utanför länet. Flera elever stannar varje år kvar i länet efter avslutad utbildning på folkhögskola. Kursen i Resursbevarande försörjning i Skattungbyn är ett exempel på detta. Sedan starten i slutet av 1970-talet lär ett sjuttioal före detta kursdeltagare, med äkta hälfter och med tiden ungefär sjuttio barn, ha bosatt sig i byn. Detta har bromsat den negativa befolkningsutvecklingen och starkt bidragit till att skola, dagis och butik finns i byn. Någon djupare kartläggning av Skattungbyns – eller folkbildningens - samhällliga effekter har dock inte genomförts varför det är svårt att belägga i vilken omfattning de existerar.⁸⁰

⁷⁶ Folkbildningen i Dalarna (2004), sid 19

⁷⁷ Intervju med Elsie Hemgren, 18 november 2004.

⁷⁸ Intervju med Lars Gejpel, 18 november 2004.

⁷⁹ Intervju med Björn Ericson och Kjell Englund, 1 november 2004.

⁸⁰ Folkbildningens insatser för hållbar utveckling (2003), sid 13 och Rapport från arbetet vid lokala avdelningen vid Mora Folkhögskola (2003) samt intervju med Björn Ericson och Kjell Englund, 1 november 2004.

Sammanfattande diskussion

I denna studie har folkbildningens betydelse för lokal/regional utveckling studerats ur tre aspekter; *folkbildningens infrastruktur*, *individuellt välbefinnande* samt *kunskapstillskott*. Dessa har använts för att sammanfatta aktuell forskning nationellt och i Dalarna.

- *Folkbildningens infrastruktur*. Folkbildningen har en infrastruktur för att nå ut till en stor del av befolkningen, även om åldersgruppen 25-40 år är underrepresenterad bland deltagarna i studiecirkel. Denna grupp är dock den mest aktiva inom såväl yrkes- som familjeliv och torde därför vara den grupp som har minst tid och intresse att delta i studiecirkel. Folkbildningen fyller en viktig funktion inom kulturlivet, inom pedagogiken som alternativ till traditionell vuxenutbildning samt som mötesplats. Detta gäller särskilt i mindre tätorter och på landsbygden. Mycket tyder på att detta även gäller i Dalarna.
- *Individuellt välbefinnande*. Det finns en väldigt stark uppfattning bland aktörer inom folkbildningen att den ska generera individuellt välbefinnande. Flera studier och rapporter understödjer detta påstående, men sambandet mellan folkbildning och individuellt välbefinnande är problematiskt att påvisa. Om man med individuellt välbefinnande menar att deltagare är nöjda efter avslutad kurs kan ett samband visserligen påvisas, men begreppet individuellt välbefinnande blir då väldigt urvattnat. Om man däremot menar att människor med hjälp av folkbildningen håller sig friskare än de gjort annars är sambandet desto viktigare, men också svårare att påvisa. De utvärderingar av folkbildningens effekter på individuellt välbefinnande som gjorts har dessutom en svaghet i att de inte mätt långsiktiga effekter.
- *Kunskapstillskott*. Beroende på vad som studeras i en kurs eller studiecirkel utvecklas flera färdigheter hos deltagarna. Folkbildningen bidrar också till att utveckla människors förmåga att agera i grupp. På den lokala nivån kan folkhögskolekurser dra till sig kompetens dels via lärare och dels via elever som stannar kvar efter avslutade studier.
- *Folkbildningen i Dalarna*. I studien har aktörer inom folkbildningen i Dalarna framhållit folkbildningens förmåga att locka inflyttare. Omfattningen av inflyttningen till samhällen som en effekt av folkbildningsverksamhet har dock inte studerats.

Forskningen om folkbildningens betydelse för lokal och regional utveckling i Dalarna är högst begränsad, för att inte säga frånvarande. En stor del av den upplevda betydelsen av folkbildningen

för lokal och regional utveckling bygger på egna erfarenheter i ett begränsat sammanhang. För att med en större tyngd kunna visa på folkbildningens betydelse för lokal och regional utveckling bör mer omfattande och systematiska studier genomföras. Nedslaget i Dalarna har gett en fingervisning om folkbildningens betydelse för lokal och regional utveckling, sett ur de tre perspektiv som angavs i metodavsnittet, men knappast några säkra svar. Förhoppningen är att denna studie ska kunna ligga till grund för att ställa relevanta frågor om folkbildningen i Dalarna och dess effekter på lokal/regional utveckling.

Folkbildningens oförmåga att påvisa sina kvaliteter

Folkbildningen lever i en verklighet där de ekonomiska resurserna blir allt knappare. Bland vissa aktörer inom folkbildningen finns en underförstådd självklarhet i att de ska erhålla bidrag från samhället. Denna grundar sig på ett antagande om att folkbildningen är bra för enskilda människor och för demokratin. Detta antagande tycks inte delas av alla kommunföreträdare. Det ställs högre krav på motprestationer vid tilldelning av bidrag, vilket gäller särskilt på kommunal nivå. Då allt färre kommunföreträdare har sina rötter i folkbildningen kommer det att krävas argument som även aktörer utanför folkbildningen kan ta till sig. Ett mycket konkret bevis på detta är de nio kommuner runt om i landet som helt upphört med sina bidrag till folkbildningen.⁸¹ Om det som folkbildningen bidrar till bättre kan uppnås på annat sätt finns egentligen inget skäl för kommunpolitiker att bibehålla de kommunala bidragen till folkbildningen. Kanske kommer det i framtiden att i allt större utsträckning krävas att folkbildningen redovisar den nytta som de tillför lokalsamhället, dvs. vad kommunerna får för pengarna.

Framtida studier

I och med människors ökade rörlighet i Sverige kan boende och arbete separeras rumsligt i allt större utsträckning. Därför har boende- och livsmiljöer blivit allt viktigare. Storstäder lockar ungdomar medan människor i 30-årsåldern oftare föredrar landsbygd och tätortsnära landsbygd. För dessa människor är boende- och livsmiljön viktig när de väljer var de ska slå sig ner. Boendemiljön är någotsånär given men livsmiljön är i allra högsta grad möjlig att förändra. Det är också i ljuset av livsmiljön som frågan om folkbildningens betydelse för lokalsamhället är relevant.

Som denna studie visat är området dåligt utforskat och flera frågor är i dagsläget obesvarade. Några av dessa obesvarade frågor redovisas nedan:

⁸¹ Dessa nio kommuner är Danderyd, Lidingö, Nacka, Salem, Täby, Vaxholm, Surahammar, Älvkarleby och Vellinge.

- Vilken betydelse har folkbildningen för att locka inflyttare? Bidrar folkbildningen till ett större kulturutbud och vad betyder detta när människor väljer var de ska slå sig ner? Vilken betydelse har utbudet av olika utbildningar för att locka inflyttare?
- Vilken betydelse har folkbildningen för att lyckas behålla inflyttare? Vilken betydelse har folkbildningen som mötesplats i lokalsamhället? Kan folkbildningen öka trivseln i ett samhälle?
- Många folkhögskolor har rekrytering nationellt där eleverna efter avslutad kurs lämnar Dalarna. Hur är deras bild av Dalarna? Kommer de tillbaka som turister?
- Går det att se någon koppling mellan folkbildning och individuellt välbefinnande? Finns det någon skillnad mellan samhällen där det finns mycket och samhällen där det finns lite folkbildningsverksamhet? Hur stor effekt har folkbildningen på individuellt välbefinnande på lång sikt?
- Drar folkbildningen i Dalarna till sig kunskap från övriga landet? Vilken kunskap och vad har den för betydelse för lokalsamhället? Tillförs denna kunskap genom lärare och/eller elever?
- Hur omfattande är folkbildningens infrastruktur i Dalarna? Vilka kontaktnät finns och vad betyder de för lokalsamhället? Vilken betydelse har folkbildningen för den ideella sektorn och vice versa?

Referenser

- Alsin, U. & Andersson, K. (2002) *Vårdens svåra val som praktik och teori*. Eskilstuna.
- Dalarnas bildningsförbund (2004) *Information om studieförbunden i Dalarnas län*. Informationsbroschyr.
- Edlund, H. (2003) *"Det goda livet i Västmanland" – en utvärdering av ett "hälso- och dialogprojekt" inom Landstinget Västmanland*.
- Ekman, B. & Andersson, M. (2000) *Skapandets mångfald. Om kultur och kulturverksamhet i folkbildningen*. Folkbildningsrådet.
- Ericson, B. (red.) (2004) *Folkbildningen i Dalarna. Presentation & kartläggning*. Dalarnas bildningsförbund.
- Folkbildningsförbundet (2003) *Folkbildning som lokal utvecklingskraft*. Slutrapport.
- Folkbildningsförbundet (2003) *Hälsa i cirkel*.
- Folkbildningsrådet (2003) *Folkbildningens insatser för hållbar utveckling*.
- Nationalencyklopedin (1996) Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs.
- Niklasson, L. (2002) *Medborgarbildning i lokalsamhället. En rapport från projektet Folkbildningen och de demokratiska utmaningarna*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Region Dalarna. (2003) *Regionalt tillväxtprogram för Dalarna 2004 – 2007*.
- SFS 1991:977. *Förordning om statsbidrag till folkbildningen*
- SOU 1995:84 *Kulturpolitikens inriktning*. Slutbetänkande av Kulturutredningen. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SOU 1996:122 *Kunskapssyn och samhällsnytta i hantverkscirklar och hantverksutövande*.
- SOU 1996:154 *Rockmusik som folkbildning*.
- SOU 2003:94 *Folkbildningens särart som fenomen och problem*
- SOU 2004:30 *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor*. Utredningen för statens utvärdering av folkbildningen 2004.
- SOU 2004:51 *Vem får vara med? En belysning av folkbildningens relation till icke deltagarna*.
- Proposition 2001/02:4 *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet*.
- Rothstein, B. red. (1995) *Demokrati som dialog*. Demokratirådets rapport 1995. Stockholm. SNS Förlag.
- Sandlund, D., Eklund, L-O. & Åsbring, P. (2001) *"Det här handlar om något oändligt mer än att bara måla en porslinsgubbe – Studieförbunden och folkhälsoarbete inom Stockholms län –*

En utvärdering av samverkansarbete och projekt inom folkhälsoområdet. Centrum för hälso- och sjukvårdsutveckling, Stockholm.

Sisell, B. (2003) *Rapport från arbetet vid lokala avdelningen vid Mora Folkhögskola.* Mora folkhögskola.

Sjösten, N-Å. (1999) *Folkbildningsfilosofi från bygdeutvecklingsynpunkt.* En reflekterad sammanställning gjord för Mora, Ålsta och Storumans folkhögskolor.

Sundgren, G. (1999) *Folkbildning – från jämlikhet till frihet?* ur SOU 1999:84. Demokratiutredningens forskarvolym VIII. Stockholm.

Svensson, A. (2002) *Studiecirkeldeltagare 2000? Rapport från en studie av deltagare i studieförbundens cirkelverksamhet studieåret 2000.* Folkbildningsrådet.

Internetbaserade källor

Folkbildningsrådet. <http://www.folkbildning.se>

Mora folkhögskola. http://web.mora.fhsk.se/skattungbyn_resursbevarande.asp

Flora-projektet. <http://home.swipnet.se/~w-20331/flora1.htm>

Intervjuer

Några av nedanstående personer har direkta hänvisningar i texten. Samtliga har dock bidragit till den allmänna förståelsen av kunskapsområdet.

Anders Ekman, sekreterare/kassör i Föreningen för folkbildningsforskning, 21 september 2004.

Maicen Ekman, generalsekreterare för Folkbildningsförbundet, 26 oktober 2004.

Kjell Englund, projektledare för Idé- och utvecklingscentrum för den ideella sektorn i Dalarna, 1 november 2004.

Björn Ericson, projektsamordnare för Idé- och utvecklingscentrum för den ideella sektorn i Dalarna, 1 november och 19 november 2004.

Lars Gejpel, rektor för Malungs folkhögskola, 18 november 2004.

Petros Gougoulakis, lektor i pedagogik Lärarhögskolan, Stockholm, 15 oktober 2004.

Elsie Hemgren, rektor för Företagarnas folkhögskola, 18 november 2004.

Annika Holmbom, ABF Dalarna, 24 november 2004.

Lars Holmbom, ABF och ordförande i Dalarnas Bildningsförbund, 4 november 2004.

Ann-Marie Laginder, samordnare för Mimer, Linköpings universitet, 10 juni 2004.

Lars Lagnefeldt, rektor för Mora Folkhögskola, 1 september 2004.

Britt Lindmark, länsbildningskonsulent i Stockholms läns bildningsförbund, 26 oktober 2004.

Kåre Olsson, 2 november 2004.

Karin Perers, Gahnakademin, 25 november 2004.

Berit Sisell, 2 november 2004.

Alvar Svensson, 23 september 2004.

Anne-Christine Utterström, FoU-sekreterare i Folkbildningsrådet, 21 juni och 6 oktober 2004.

Stiftelsen Dalarnas forskningsråd

Dalarnas forskningsråd bildades 1981 som en stiftelse med Landstinget Dalarna som huvudman. Forskningsrådets huvuduppgift är att bidra till att öka kunskapen inom områden som är relevanta för utvecklingen i Dalarna. Detta ska ske genom att ta fram ny kunskap, göra befintlig kunskap tillgänglig och använd och därigenom höja kompetensnivån i länet. Rådet ska utgöra en länk mellan forskarvärlden och samhället i övrigt samt hävda forskningens intressen i Dalarna.

Dalarnas forskningsråd har även en inriktning mot utvecklingsarbete, främst inom temat IFO forum för kommunernas socialtjänst. De övriga teman som ryms inom forskningsrådet är för närvarande ÄldreForum och samhällstemat "HUR" – Hållbar Utveckling i Regionen.

Arbetet äger rum i en mångdisciplinär miljö med en tonvikt på samhällsvetenskap. De flesta projekten berör problem och frågeställningar som är aktuella i Dalarna, och ofta växer projekten fram i samspel mellan forskare och praktiker. Detta innebär att arbetsinsatserna även kan utgöras av handledning och utbildning, ekonomiskt stöd till personer utanför rådet, administrativ hjälp och seminarieverksamhet.

Forskningsrådets publikationer

Dalarnas forskningsråd ger ut två typer av publikationer. I DFR-rapporter publiceras mer omfattande studier, medan mindre studier publiceras i form av arbetsrapporter. I båda serierna publiceras såväl utredningar och förstudier som resultat av forsknings- och utvecklingsarbete. På så vis speglar dessa serier forskningsrådets inriktning och utveckling. Åtskilligt publiceras dock utanför rapportserien, såsom artiklar i svensk och internationell fackpress eller doktors- och licentiatavhandlingar.

Nedan förtecknas de DFR- och arbetsrapporter som utkommit från och med 2002. En fullständig förteckning över forskningsrådets alla publikationer samt ytterligare information om olika projekt kan erhållas från:

Dalarnas forskningsråd

Box 743

791 29 Falun

tel: 023–70 91 00

e-post: info@dfr.se hemsida: www.dfr.se.

2002

Alexanderson, Karin, *Utvärderingens praktik*. Arbetsrapport 2002.

Bergström, Eva, *Äldres fritidsboende och den kommunala ekonomin: Exemplet Sälen i Malungs kommun*. Arbetsrapport 2002.

Bergström, Eva, Lena Dahlberg & Ingela Edkvist, *Anhörigvårdarens vardag. En kunskapsöversikt och två studier kring äldres anhöriga*. Arbetsrapport 2002.

Edkvist, Ingela, *Anhörig 300 i Dalarna – hur gick det?* Arbetsrapport 2002.

Herlitz, Claes & Lotta Gröndahl, *Att skapa motivation och arbetsglädje hos äldreomsorgens personal: Erfarenheter från ett utvecklingsprojekt i Vansbro kommun*. Arbetsrapport 2002.

Kåks, Helena, *Avesta: Industrierbete och vardagsliv genom 400 år*. DFR-rapport 2002:1.

Larsson, Lars, *När EU kom till byn: Leader II – ett sätt att styra landsbygdens utveckling*. DFR-rapport 2002:2 / Geografiska regionstudier nr. 50.

Magnedahl, Britt-Marie, *Rehabilitering och samverkan i Rättvik: En utvärdering av ett samverkansprojekt mellan kommun och landsting*. Arbetsrapport 2002.

Messing, Jan, *Alkoholsituationen och det drogförebyggande arbetet i Dalarna 2001*. Länsstyrelsen Dalarna och Dalarnas forskningsråd. Arbetsrapport 2002.

Messing, Jan, *Barn i samhället – elev i skolan: Om skolexterna faktorerers betydelse för särskilt elevstöd*. Arbetsrapport 2002.

Myrholm, Magnus, *Regional näringslivsutveckling: Beskrivning och utvärdering av regionalt produktutvecklingscentrum i Säter utifrån ett regionalt innovationssystemperspektiv*. Arbetsrapport 2002.

Turunen, Päivi, *YAR – Youth at risk: Beskrivning och utvärdering av första året med ett projekt för ungdomar i riskzon i Borlänge*. Arbetsrapport 2002.

Törnquist, Stefan, *Att leva och verka i Astrid Lindgrens hembygd: En enkätundersökning av unga människors attityder till leaderområdet Astrid Lindgrens hembygd*. Arbetsrapport 2002.

2003

- Abrahamsen, Kathrine, Claes Herlitz och Jan Messing: *3-3-systemet på Talludden i Mora Kommun. Utvärdering av försöksverksamhet*. Arbetsrapport 2003.
- Bergström, Eva, Anna Götlind & Kjell Haraldsson: *Eldsjälar, nätverk och lokal gemenskap: Studier kring föreningsliv och företagande i Mora, Leksand, Edsbyn och Östervåla*. DFR-rapport 2003:1.
- Hallberg, Hans: *Alla vill vi bli sedda: Projektet hemrehabilitering efter stroke i Falun – en intervjustudie*. Arbetsrapport 2003.
- Herlitz, Claes: *Ta ingen skit: Erfarenheter från ett arbete mot sexuella trakasserier bland elever på mellanstadiet i Falu kommun*. Arbetsrapport 2003.
- Herlitz, Claes & Magnus Myrholm: *En befolkning i förändring: Scenarier över befolkningsutvecklingen i Dalarna och dess kommuner 2000–2030*. DFR-rapport 2003:2.
- Herlitz, Claes, Malin Björns: *Kvinna i bioenergibranschen. En studie av kvinnors situation i en mansdominerad bransch*. Arbetsrapport 2003.
- Isacson, Maths, Staffan Nilsson, Anna Götlind, och Leif Borgert: *Expansion och omprövning: Fyrtio år med Landstinget Dalarna*. DFR-rapport 2003:3.
- Johansson, Ylva: *Frivilliga organisationers insatser för äldre: En studie av sociala insatser och intresseorganisering i Leksands kommun*. Arbetsrapport 2003. .
- Johansson, Ylva: *Äldre människor, yngre teknik*. Arbetsrapport 2003.
- Olsson, Tyra: *Socialtjänstens personal och kompetens – en akut framtidsfråga*. Arbetsrapport 2003.
- Strömberg, Ulla-Britt: *Forskningsinformation i förändring: Berättelsen om FKF och samtal om vetenskap och samhälle med några som för arvet vidare*. Arbetsrapport 2003.
- Sörensdotter, Renita: *Kunskap och bemötande. Erfarenheter från en utbildning för hemtjänstpersonal*. Arbetsrapport 2003.
- Turunen, Päivi: *Ungdomar i YAR-programmet – livssituation, förändring och resultat: Slutrapport om Youth at Risk i Borlänge 2000 – 2002*. Arbetsrapport 2003.
- Michaeli, Inga, Renita Sörensdotter: *Att vara i omsorgens mitt*. DFR-rapport 2003:4

2004

- Lundgren, Eva, Renita Sörensdotter: *Ungdomar och genusnormer på skolans arena*. DFR-rapport 2004:1
- Larsson, Lars: *Halvtidsutvärdering Leader+: Leader Astrid Lindgrens hembygd, Smålandsgruppen och Leader+ Sommenbygd*. Arbetsrapport 2004.
- Larsson, Lars: *Halvtidsutvärdering Leader+ Kustlandet*. Arbetsrapport 2004
- Hallberg, Martin: *Ung och egen*. Arbetsrapport 2004.
- Götlind, Anna (red.): *Att skriva livet*. DFR-rapport 2004:2
- Messing, Jan, Peter Westlund: *Klienten som medproducent. Tjänsteperspektiv på den sociala barnvården*. DFR-rapport 2004:3
- Herlitz, Claes, Magnus Myrholm, Fredrika Säfström: *Den äldre befolkningen i Dalarna*. DFR-rapport 2004:4
- Michaeli, Inga: *Stödstrumpor och ögondroppar*. Arbetsrapport 2004.
- Dahlberg, Lena. *Welfare relationships. Voluntary organisations and local authorities supporting relatives of older people in Sweden*. DFR-rapport 2004:5.

Dalarnas forskningsråd
Box 743 791 29 Falun
tel **023 – 70 91 00**
e-post **info@dfr.se**
www.dfr.se